

שלום לכולם!

אמנם בעקבות המלחמה באיראן סיימנו מוקדם את הלימודים, אך ב"ה עברנו את זה. עכשיו אנחנו עם הפנים קדימה לקראת המבחנים, החפירות והחופש! אני שמחה להגיש לכם עלון חדש שיעסוק במגוון נושאים:

ראשון יציג פרופ' בועז זיסו את התגליות המפתיעות שגילה בכרמי קטיף. לאחר מכן ד"ר אבי פיקאר יחשוף את מחקרו החדש שעוסק ביחס הממשל הישראלי בנושא עלייתם של יהודי אלג'יריה. טלי פולק, סטודנטית לתואר שלישי במחלקה, תציג חלק ממחקרה בנושא בתי הכנסת בשכונות הדרומיות של תל אביב בהנחיית פרופ' קובי כהן-הטב. ולסיום, נציג את עדי אסתר כץ, סטודנטית לתואר ראשון, שתשתף אותנו במילים של תקווה.

בהזדמנות זו אני רוצה לאחל לכם הרבה הצלחה בתקופת המבחנים ובעונות החפירה.

קריאה מהנה,
טוהר מאיה בורשטיין

תוכן עניינים

10 מילים של תקווה

// עדי אסתר כץ

3 תגליות תת קרקעיות

מפתיעות בכרמי קטיף

(ח' דוויאה)

// פרופ' בועז זיסו

6 גלות חדשה - יחסו

של הממסד הישראלי

לעליית יהודי אלג'יריה

// ד"ר אבי פיקאר

8 סיפוח השכונות

הדרומיות לתל אביב

// טלי פולק

תגליות תת-קרקעיות מפתיעות בכרמי קטיף (ח' דווימה)

פרופ' בועז זיסו

האתר נסקר על ידי חוקרים שונים כבר במאה ה-19, החל מאדוארד רובינסון ואלי סמית', דרך ויקטור גרן, קלוד קונדר, הרברט קיטצ'נר ופליקס אבל. בסקרים אלה תוארו שרידי הכפר הערבי שהתקיים במקום ושרידים קדומים הכוללים אבני גזית, בורות מים, אסמי תבואה חצובים, בורות פעמון ומתקני קולומבריה.

בשנים 2006-2014 ערכה רשות העתיקות סקרים וחפירות לקראת הבניה החדשה. בחפירות נחשפו שרידים מתקופת הברונזה הקדומה, תקופת הברזל ב', התקופה הפרסית, התקופה ההלניסטית המאוחרת, התקופה הרומית הקדומה, התקופה הביזנטית, התקופה העות'מאנית וימי המנדט הבריטי. אחת התגליות החשובות הינה בית אחוזה יהודי משלהי ימי הבית השני שכלל טרקליניום, בית מרחץ ומקוואות טהרה. מתחתיו נחשף מאגר מים גדול ששולבו בו מערכות מסתור מימי מרד בר-כוכבא.

אתאר כעת גילוי קטן ומעניין במערכת מסתור תת-קרקעית אחרת שנחשפה באתר, ואתמקד בחרותות שמצאנו על דופנות אחת המחילות ומשמעותן.

החרותות ומשמעותן

שמונה חרותות נתגלו לאורך דופנות מחילה e.g. . החרותה המשמעותית ביותר (חרותת 8) כוללת רצף אותיות של האלפבית בכתב היהודי הקורסיבי, מהאות אלף ועד האות טי"ת. גובה האותיות הממוצע כ-1 ס"מ ואורך החרותת כ-8 ס"מ. האותיות נחרתו באופן מרושל על דופן המחילה, כנראה עקב חוסר הנוחות והתנוחה המאולצת של החורת במחילה הצרה.

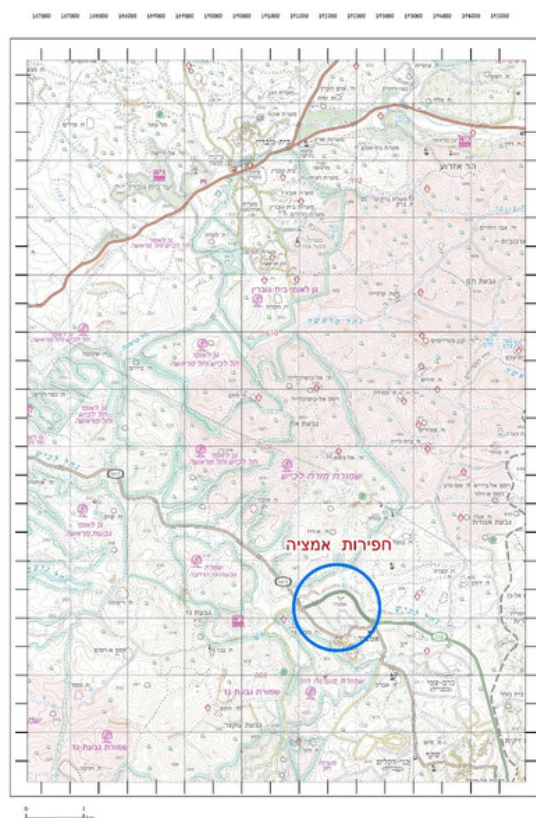
ניתוח פליאוגרפי של האותיות מצביע על דמיון לכתובות מרושלות שנחרתו על גבי גלוסקמאות משלהי ימי הבית השני וכן לאותיות בכתב רוט מתעודות משלהי תקופת הבית השני ועד ימי מרד בר-כוכבא.

לצד רצף האלפבית, נמצאו חרותות נוספות, ביניהן דגמים גאומטריים, צורות מלבניות, משולשים, קווי רשת, וחריתות שנראות כדמויות סכמטיות של אדם, חיה או אולי ספינה. צריך הרבה דמיון כדי לפענח את משמעותן המדויקת של כלל החרותות.

מעטים יודעים שבתי היישוב החדש "כרמי קטיף" מכסים ומקיפים אתר עתיקות חשוב, ח'רבת א-דואימה. לקראת בניית בתי היישוב ערכה רשות העתיקות חפירות הצלה נרחבות. לפני כמה שנים זכיתי להשתתף בפרויקט שנוהל על ידי ולדיק ליפשיץ ופדריקו קוברין, יחד עם ד"ר איתן קליין שלמד אצלנו את שלושת התארים שלו וכעת משמש כארכיאולוג בכיר ברשות העתיקות.

עבודתנו ראתה אור בגליון של כתב העת "ארץ-ישראל": א' קליין, ב' זיסו, ו' ליפשיץ פ' קוברין, מאגיה יהודית בעת צרה? - חרותת אבצדריים במערכת מסתור מימי מרד בר-כוכבא בח'רבת א-דואימה (אמציה), ארץ-ישראל ל"ד, עמ' 156-169. גליון זה הוקדש לזכרה של ד"ר עדה ירדני, חוקרת כתובות וכתבים נודעת.

ח' א-דואימה משתרעת על פני כ-300 דונם, בראש גבעה גבוהה ושטוחה בדרום שפלת יהודה, כ-7 ק"מ דרום-מזרחית לתל לכיש וכ-6 ק"מ דרומית לתל מרשה. האתר שוכן בקרבת עמק התלם המפריד בין שפלת יהודה והרי חברון. מן האתר תצפית היקפית אל מרכז השפלה ואל מערב הרי חברון. מיקומו האסטרטגי בצומת דרכים עתיקות, לרבות הדרך הרומית שחיברה בין הר חברון לבית גוברין, העניק לו חשיבות רבה לאורך התקופות.

מפת איתור (הפקת מפה א' אלאג'ם, רשות העתיקות).

תגליות תת-קרקעיות מפתיעות בכרמי קטיף (ח' דווימה)

מה משמעותן של החרותות?

במחקר מקובל לפרש את משמעות השימוש ברצפים אלפביתיים (אבצדריה (ABECEDARIA) בשני אופנים עיקריים:

1. כתרגילי כתיבה

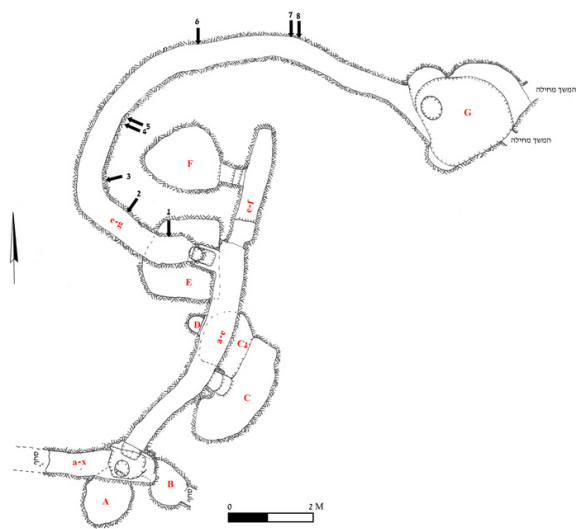
2. כרצף בעל משמעות מאגית-אפוטרופאית

כאשר רצפי אותיות האלפבית מופיעים על גבי מצעי כתיבה קדומים (פפירוס, קלף, אוסטרקונים), מקובל לראותם כתרגילי כתיבה. לעומת זאת, כאשר הם מופיעים בהקשר ארכיאולוגי פולחני או חרותים על דפנות קירות, חפצים או מערות קבורה, לרוב הם מוסברים כבעלי משמעות מאגית-אפוטרופאית.

במקרה של מערכת המסתור בח'רבת א-דואימה, הצענו כי הקונטקסט הארכיאולוגי אינו מאפשר לזהות את השימוש ברצף האלפבית כתרגיל כתיבה. לפיכך, סברנו כי חרות האלפבית נועדה לשמש כאלמנט מאגי-אפוטרופאי, שמטרתו הייתה להגן על המסתתרים במערכת מפני אויב או מפני רוחות רעות, בדומה לשימוש ברצפי אלפבית המופיעים בקברים יהודיים בני התקופה.

החרותות הנוספות שנמצאו במחילה עשויות גם הן לשמש כסמלים מאגיים-אפוטרופאיים, אם כי קשה לזהות את משמעותן המדויקת. בהקשר זה, הפנינו את תשומת לב הקוראים לדגמי רשת, צורות X וקווי זיגזג החרותים לעתים קרובות על דפנות מערות קבורה יהודיות מהתקופה, אשר נחשבים לסמלים מאגיים.

חרות האלפבית מח'רבת א-דואימה מצטרפת לשתי כתובות אלפבית שנמצאו במצוקי נחל מכמש, מצוירות באמצעות מקל מפוחם על דפנות מערכת תת-קרקעית ששימשה למסתור ומפלט, ותוארכו לימי מרד בר-כוכבא. דוגמה נוספת נמצאה בעיר דוד, שם נחרת רצף אלפבית על גבי כלי אבן במבנה שחרב במהלך מרד החורבן בשנת 70 לסה"נ.

תכנית מערכת המסתור (שרטוט א' קליין).

דיון ומסקנות

במאמרנו הצענו כי האתר בח'רבת א-דואימה היה מיושב על ידי אוכלוסיה אידומאית, אשר גוירה על ידי יהוחנן הורקנוס בסוף המאה ה-2 לפנה"ס. האסטלה - תבליט המזבח והאות היוונית A על לוח האבן שנתגלה בשימוש משני במערכת המסתור עשוי להיות חפץ פולחני השייך לתושבי האתר האדומיים קודם לגיוסם.

אזור דרום השפלה היה פעיל במיוחד בתקופת מרד בר-כוכבא, ובאתרים רבים בסביבה נתגלו מערכות מסתור מורכבות. תיאורו של דיו קאסיוס על ההכנות למרד ומהלכו משתקף היטב במערכות המסתור שנמצאו באתר. מרכיבי המערכת התת-קרקעית הנדונה, הכוללת חיבור של חללים קדומים באמצעות מחילות ארוכות המאפשרות מעבר בזחילה בלבד, שינויי מפלסים, מעברים צרים ושקעים לנרות, יחד עם הממצא הקראמי מהמאות הא'-ב' לסה"נ, מצביעים על שימושה במהלך מרד בר-כוכבא.

כמו כן, רבות מהאותיות ברצף האלפבית שנחרת על דופן המחילה e-g הן בעלות צורות האופייניות לכתב היהודי הרהוט הבתר-הרודיאני, כפי שמופיע בתעודות רבות מימי מרד בר-כוכבא. מיקום החרותות וסגנון הכתיבה מאפשרים לחוקרים להציע, בהירות, לתארך את חרות רצף האלפבית ושאר החרותות לימי מרד בר-כוכבא, עת המערכת שימשה למסתור ולמקלט לתושבי היישוב היהודי שהתקיים באתר.

מבט מפתח המעבר הצר שבסוף מחילה e-g לעבר חלל E ולוח האבן שנמצא בתוכו, מבט למזרח (צילום ב' זיסו).

תגליות תת-קרקעיות מפתיעות בכרמי קטיף (ח' דווימה)

לקריאה נוספת:

ח' אשל וב' זיסו, **מרד בר-כוכבא: העדות הארכיאולוגית**, ירושלים תשע"ה.

ד' ורגה, י' ישראל, א' פרץ, ו' ליפשיץ וי' מילבסקי, תשע"ז, "אמציה- אתר רב תקופתי בשפלת יהודה", **קדמוניות** 153 (תשע"ז), עמ' 22-27.

ר' חכלילי, "האם שימש אלף-בית במשמעות 'מאגית' כבר במאה הראשונה לספירה?", **קתדרה** 31 (תשמ"ד), עמ' 27-40.

י' נוה, **על חרס וגומה: כתובות ארמיות ועבריות מימי בית שני**, המשנה והתלמוד, ירושלים תשנ"ב.

לסיכום, חרותת האלפבית שנמצאה במערכת המסתור בח'רבת א-דואימה מהווה אולי דוגמה למאמצי היהודים שהסתתרו במערכת התת-קרקעית להגן על עצמם בשעת צרה, באמצעות שימוש בפורמולות וסמלים אפוטרופאיים. חרותת זו חושפת טפח מעולם המאגיה שהתקיים במאה הב' לסה"נ בקרב תושביה היהודים של ארץ-יהודה, ומספקת עדות נוספת לפעילות היהודית באזור דרום השפלה בתקופת מרד בר-כוכבא.

תגלית זו משלימה את התמונה הארכיאולוגית וההיסטורית של האזור בתקופה סוערת זו, ומעידה על אסטרטגיות ההישרדות ועל עולמם הפנימי ואמונותיהם של יהודי אזור שפלת יהודה בתקופה שקדמה למרד בר-כוכבא ובמהלכו. הממצאים מדגישים את החשיבות של המשך המחקר הארכיאולוגי באזור, שעשוי לחשוף היבטים נוספים של חיי היומיום והפעילות הצבאית והדתית בתקופה זו.

גלות חדשה - יחסו של המגסד הישראלי לעליית יהודי אלג'יריה

ד"ר אבי פיקאר

האומנם שררה כזו בורות ביחס ליהודי אלג'יריה בקרב מקבלי החלטות בישראל?

לעיתים, בעיקר בשיח הציבורי, קיימת נטייה להסיק מסקנות על כוונות של מקבלי החלטות על סמך התוצאות של ההחלטות שלהם. העובדה שמרבית יהודי אלג'יריה לא עלו לישראל – אינה נתונה במחלוקת. ואין ספק שהייתה מכך אכזבה בישראל. אולם האם אכזבת אנשי המגסד הישראלי נבעה מכך שהם לא "הכירו" את יהודי אלג'יריה? כדי לבחון שאלה כזו, על ההיסטוריון לא להסתפק בהתבוננות בתוצאות, אלא עבודת ההיסטוריון צריכה גם ללכת למקורות. לקרוא את הטקסטים ההיסטוריים בני הזמן, את הדיונים של קובעי המדיניות ואת הפעילות שלהם, ולהבין מתוכם מה היו הנחות היסוד של מקבלי ההחלטות וקובעי המדיניות.

במחקר שאני עמל עכשיו על פירסומו אני מגלה שלא שררה בישראל כזו בורות באשר ליהודי אלג'יריה. שהמגסד הישראלי, הממשלה והסוכנות, למדו והכירו את שונותם של יהודי אלג'יריה ונעשו מאמצים רבים בכיוונים שונים על מנת ליצור תקדים שבו קהילה מערבית שחיה מחוץ לאירופה, כמו יהדות אלג'יריה, תעלה לישראל.

דוחות רבים בהנהלת הסוכנות פירסמו עד כמה יהודי אלג'יריה משכילים ועד כמה ההשכלה הגבוהה נפוצה שם, הרבה יותר מאשר בארץ. דיונים רבים הבהירו עד כמה אין לגזור גזרה שווה בין יהודי מרוקו וטוניסיה ליהודי אלג'יריה, ושמבחינות רבות, הקהילה דומה יותר ליהודי דרום אפריקה. יהודים אירופאיים במדינה אפריקאית.

יהודי צפון אפריקה הצרפתית, תושבי שלושת ארצות המגרב, טוניסיה, אלג'יריה ומרוקו, עזבו כמעט כולם את ארצות מוצאם. מאוכלוסייה שמנתה כמעט חצי מיליון יהודים, נותרו היום כ-2500 יהודים במרוקו וכ-200 יהודים בטוניסיה.

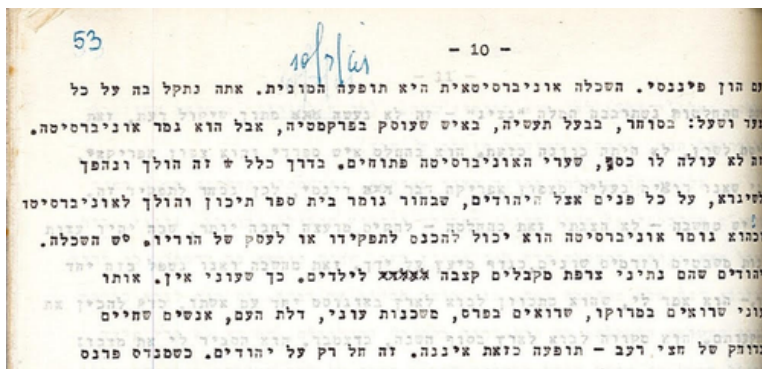
בעוד יהודי מרוקו וטוניסיה מיוצגים בהרחבה בישראל, יהודי אלג'יריה פחות מוכרים. כמעט כל 250,000 יהודי מרוקו עלו לארץ, ולמעלה מ-50% מ-100,000 יהודי טוניסיה עלו לארץ. אולם רק 10% מ-130,000 יהודי אלג'יריה עלו לארץ¹.

הסיבות העיקריות לשוני הזה קשורות למעמדם האזרחי השונה של יוצאי כל ארץ וארץ. באלג'יריה זכו כל היהודים לאזרחות צרפתית. הם היו חלק מלמעלה ממיליון אירופאים שהתגוררו באלג'יריה והיו "צרפתים שמעבר לים".

העובדה שכמעט כל יהודי אלג'יריה עזבו את ביתם לצרפת ולא לישראל, הטרידה את קובעי המדיניות בישראל. משה שרת, שר החוץ וראש ממשלת ישראל לשעבר, שהיה ב-1962 (השנה בה עזבו הצרפתים את אלג'יריה) יו"ר הנהלת הסוכנות היהודית ראה בזה כשלון של המדינה. "עד עכשיו, מתקופת קיום המדינה, יהדות שנתחסלה, נתחסלה על ידי העברתה הסיטונת למדינת ישראל: גלות תימן, בבל [הכוונה ליהדות עיראק], בולגריה, מצרים כמעט כולה, סוריה כמעט כולה ועוד. אנו עדים בפעם הראשונה לתופעה של חיסול גלות שלמה וגלות עמוקת שורשים בהיסטוריה היהודית, שאינה מלווה בהעברתה לישראל, אלא היא הועברה לגלות חדשה"².

באירוע ציבורי שהתקיים בירושלים בינואר 1963, והיה מעין משפט דמה, נידונה יהדות אלג'יריה על כך שלא עלתה לישראל. עצם קיומו של המשפט הוליד מצד מבקרים רבים את הטענה שיששראל כלל לא הכירה את יהודי אלג'יריה. שהישראלים התבוננו בהתנשאות על היהודים מאלג'יריה ושהנהלת היסוד של הישראלים הייתה שאין הבדל בין יהדות אלג'יריה ליהדות מרוקו. פרופ' אנדרה נתן שוראקי, יליד אלג'יריה, היסטוריון ששימש יועצו של דוד בן גוריון וסגן ראש העיר ירושלים, טען כי "משפט" זה נבע מבורות ישראלית בכל הנוגע ליהדות אלג'יריה: "הישראלים לא השכילו להכיר את ייחודיות יחסם של יהודי אלג'יריה לצרפת. בבורותם, הם היו משוכנעים כי יהודי אלג'יריה ינהגו כקהילות ארצות האסלאם בנסיבות דומות – דהיינו יעלו בהמוניהם לארץ, כמו היהודים התימנים, העיראקים, הסורים ובמיוחד כיהודי מרוקו וטוניסיה... והופתעו עד מאוד לגלות שיהודי אלג'יריה בחרו בצרפת. זה מסביר את ההד התקשורתי הנרחב שהיה למשפט יהודי אלג'יריה. ובכל זאת, שיעור העולים מאלג'יריה מאז תש"ח הוא הגבוה מבין הקהילות המערביות – כארה"ב, בריטניה ואמריקה הדרומית"³.

דבריו של משה שרת בישיבת הנהלת הסוכנות, 10/7/1961

גלות חדשה - יחסו של המאסד הישראלי לעליית יהודי אלג'יריה

הערות שוליים:

[1] דניס שרביט, "המזווה או ארון המתים – האופציות השונות שעמדו בפני הקהילה היהודית לאחר הכרזת העצמאות של אלג'יריה ב-1962" בתוך משה חלמיש, משה עמאר ומוריס רומני, יהודי אלג'יריה ולוב, אוניברסיטת בר אילן 2014, עמ' 156-176.

חשוב לציין שיש קושי בציון הנתון המדויק של יהודי אלג'יריה בארץ, כי נתוני הלמ"ס מציינים את יהודי אלג'יריה ויהודי טוניסיה בקטגוריה אחת. גם בנתוני העלייה לארץ יש קושי לא מבוטל כי הנתונים הרשמיים לא הבחינו בין העולים מכל אחת מארצות המגרב עד 1951

[2] משה שרת, פרוטוקול המוסד לתיאום [הוועדה המתאמת בין הסוכנות היהודית לממשלת ישראל], 27/11/62, א"מ א-7154/8, עמ' 3.

[3] מצוטט אצל Yossef Charvit, « Le « Procès public » des Juifs d'Algérie à Jérusalem (1963). Un nouvel examen », Pardès, vol. 56, no. 2, 2014, pp. 288.

לקריאה נוספת:

דניס שרביט, "המזווה או ארון המתים – האופציות השונות שעמדו בפני הקהילה היהודית לאחר הכרזת העצמאות של אלג'יריה ב-1962" בתוך משה חלמיש, משה עמאר ומוריס רומני, **יהודי אלג'יריה ולוב**, אוניברסיטת בר אילן 2014, עמ' 156-176.

אושי דרמן, "הפעם היחידה שבה הציונות עשתה משפט ציבורי לקהילה יהודית", **הארץ** 29/7/21

יוסף שרביט, "עליית יהודי אלג'יריה – מחדל או הישג?" **מקור ראשון**, 21/6/18

אנשי הסוכנות הבינו שכדי להביא את יהודי אלג'יריה לארץ צריך בעיקר לאפשר להם להביא את העסקים שלהם ואת ההון אותו הם צברו, תוך יצירת הקלות ביורוקרטיות רבות. וכך מחלקת הכלכלה של הסוכנות מילאה תפקיד מרכזי הרבה יותר ממחלקת העלייה של הסוכנות.

בנוסף לכך, במשך חודשים רבים ניהלה ממשלת ישראל מגעים עם ממשלת צרפת בעניין הפיצויים ליהודי אלג'יריה. ממשלת צרפת, שהחליטה לעזוב את אלג'יריה במהירות, קבעה שבעלי אזרחות צרפתית שלא ירצו להישאר באלג'יריה העצמאית, יוכלו להגר לצרפת ולקבל פיצוי שיאפשר להם לשקם את חייהם. ממשלת ישראל ניהלה מו"מ ארוך, שכמעט והוכתר בהצלחה, שהפיצויים הניתנים לאזרחים הצרפתים ינתנו להם גם אם יעדם הוא ישראל ולא צרפת. לדברי בכירים בשגרירות הישראלית בפריז, מעברם של אותם יהודים לישראל הוא גם אינטרס צרפתי. אולם למרות הבטחות מפורשות של הנשיא דה-גול, הצרפתים החליטו שהעולים לישראל לא יקבלו כל פיצוי, והדבר פגם מאוד במוטיבציה לעלות לישראל.

בסופו של דבר – כל המאמצים הללו כשלו. כמעט כל יהודי אלג'יריה עברו לצרפת ורק מיעוט קטן הגיע לארץ. גם בקרב אותו מיעוט החלה ירידה לצרפת לאחר שהתברר שבצרפת הם יהיו זכאים לפיצויים אך לא יזכו לכך בארץ. אולם מבחן התוצאה איננו המבחן היחיד בו אנו בוחנים כוונות. בחינת הדיונים הרבים שהתנהלו בארץ באשר לעתידם של יהודי אלג'יריה מעידים שלא שררה כזו בורות לגביהם.

סיפוח השכונות הדרומיות לתל אביב

טלי פולק

סטודנטית לתואר שלישי, בהנחיית פרופ' קובי כהן - הטב

ב- 5 באוקטובר 1949 התפרסמה כתבה בעיתון דבר, לא בולטת מידי אך במרכז העמוד:

הממשלה החליטה על איחוד תל-אביב ויפו

שתי הערים תל-אביב ויפו תאוחדנה, וחקיר שתקום עם האחדות נולד אהמול. על כך החליטה הממשלה בישיבתה ה-17 בסוף יולי 1949. הממשלה ציינה אהמול בשאלות הכור כן דנה בהצעות לחידוש ההגדרה במסגרת בית הדין של מדינת ישראל בצורה אחידה. הכניס בקנין זה הוגשה אהמול א"מ.

הממשלה החליטה, דבר, 5 באוקטובר 1949, מתוך אתר עיתונות יהודית היסטורית, הספרייה הלאומית ואוניברסיטת ת"א

הסיפור העומד מאחורי הכתבה ההיסטורית הזו מתחיל כמעט שלושים שנה לפני כן, בשנות ה-20. הבריטים מתחילים לייצב את שלטונם בארץ לאחר שנות השלטון העות'מני. הפרעות ב-1 מאי 1921 בתל אביב ובסביבתה (בתוכם רצח הסופר י.ח. ברנר בפרדסי יפו) העצימו את המתח בין השכונות היהודיות שסובבו את תל אביב ובין ערביי יפו וגרמו להפרדה חלקית ראשונית בין שני המרחבים, על פי החלטתו של הנציב העליון הרברט סמואל. בהחלטה שניתנה ביום ה-11 במאי 1921 נקבע כי יש להעניק לתל אביב מעמד והכרה כישות עירונית TOWNSHIP, ההחלטה פורסמה בעיתון הרשמי של ממשלת המנדט, פקודת המועצות המקומיות, וניתן לה תוקף חוקי עם פרסומה בעיתון הרשמי ב-1 ביוני 1921.¹

תל אביב גדלה ובהתאם גם רכישת הקרקעות כולל בשטחים שנקבע ע"י השלטון הבריטי כי הם אינם חלק מתל אביב. כך הוקמו שכונות שהיו תלויות בשרותי העיר תל אביב אך לא באחריותה, כך שכונת מונטיפיורי (1924) שהייתה עצמאית, שכונת שפירא (1924) שהייתה חלק משכונת אבו כביר והצטרפה לשטח של יפו רק בשנת 1934, שכונת פלורנטין (1927) כחלק מיפו, ועוד... היו שכונות שהצליחו להסתפח לעיר תל אביב כך שכונת מונטיפיורי שהסתפחה בשנת 1941.

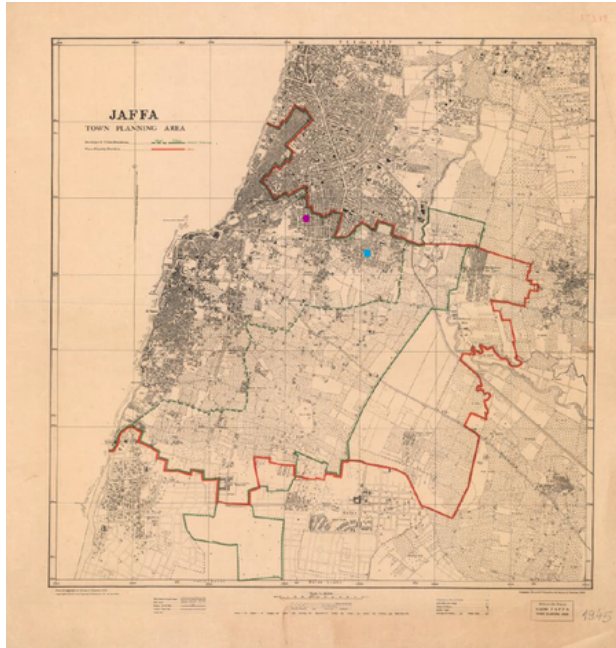
במפה המצורפת:

הקו הירוק מסמן את השנים 1933-1944

והקו האדום מסמן את שנת 1944

שכונת פלורנטין – מסומנת בנק' סגולה

שכונת שפירא מסומנת בנק' כחולה

המפה מתוך: Jaffa town planning area – survey of Palestine: ת"ש ע"ש לזכר הספרייה הלאומית, אוסף המפות ע"ש לזכר

במפה ניתן לראות את קו הגבול בין יפו לתל אביב ואת סמיכות השכונות לתל אביב. המפה מגלה את התלות והקשר הבלתי אמצעי של השכונות לתל אביב.

המרד הערבי בשנים 1936-1939 שינה את פני הדברים, שכונת שפירא ושכונת פלורנטין כ-30,000 בתי אב, מצאו עצמן באיום מתמיד מערביי האזור. בארכיון של עיריית תל אביב² ובארכיון המדינה נמצאים מסמכים מתקופת המנדט העוסקים באופן ישיר ועקיף בסכנות בשל השתייכות השכונות ליפו. בנוסף למידע בארכיונים ישנן כתבות בעיתונים היומיים של תקופת המנדט שמספרות סיפור מורכב³. שני רבני השכונות הרב כהנא פישל טורכש רב שכונת שפירא והרב יצחק ידידה פרנקל רב שכונת פלורנטין התאחדו לוועד משותף וניסו לאחד כוחות על-מנת להוביל מהלך של ניתוק מיפו והצטרפות לתל אביב. הפגיעה בהשתייכות ליפו הייתה כלכלית, חינוכית, ביטחונית ותברואתית. לאחר הסיפוח המיוחל אסף את המידע חיים רבין לספרון בשם "נתבך" ובו הוא מתאר את השתלשלות האירועים. הועד שהחל בשכונת פלורנטין בשנת 1934 ביצע בין היתר את התקנת מערכות הביוב וסלילת כבישים. שיפור זה שאילץ את האנגלים לקחת בו חלק ולהשתתף במימון יצר קרע נוסף בין השכונות ליפו. כבר באוגוסט 1936 פנה הועד בפעם השנייה ובקש להתנתק מיפו. לאחר שלא נענה בחיוב הקים הועד את קרן הניקיון.

אז אומנם השכונות סופחו לבסוף, ומה עלה בגולה של יפו? יפו לכאורה הייתה יכולה להיות במעמד עיר לכל דבר כמו הערים החדשות שקמו סביב תל אביב, כך רמת גן, גבעתיים ובת ים. אך, לאור הכתבה איתה פתחנו ב- 4 לאוקטובר 1949 התקיימה ישיבת ממשלה ובה הוחלט לספח את יפו לתל אביב ברוב קולות 2:7. ראש הממשלה דוד בן גוריון חשב שנכון לקרא לעיר המאוחדת "יפו", השר שרת הציע את "תל אביב", לבסוף הושגה פשרה והשם שנקבע "יפו-תל אביב" ברוב של 5:7. (פרוטוקול ישיבת הממשלה). אך השם לא החליק בגרונם של אנשי עיריית תל אביב. ב-9 באוקטובר '49 הוקמה ועדה משותפת למשרד הפנים, ראש עיריית תל אביב, ונציגי חולון ובת ים לקביעת הגבולות החדשים של העיר. הסיפוח פורסם ברשומות ב-18 ביוני 1950, אז הוחלט רשמית גם על שינוי שם העיר כך שבכל פרסום רשמי יופיע במקום "תל אביב" השם "תל אביב-יפו." (אתר הארכיון של עיריית תל אביב)

בפרעות של 36 אשר התחילו ביפו והביאו לרצח של ביצועיק אליעזר ופשגודה חיים שנהרגו כאשר הגיעו למשרדי העיריה והטאבו ביפו לשם תשלום מיסים. בפרעות אלו עומדות השכונות כעמדה קדמית לתל אביב וחלק ממערך בטחונה. בראשית 1937 ביוזמתו של אחד מחברי מועצת תל אביב נוסד "הועד המצומצם" הכולל את ועד בעלי בתים פלורנטיין, ועד משותף שפירא וועד קהלת תל אביב יפו, הקבוצה התפרקה עם סיום המאורעות. בעזרת נציג יהודי בעיריית יפו – אמזלק הצליחו והגיע להסכם בשנת 1941: יפו לא תחזור לתבוע מתושבי השכונות את המיסים של שנות המאורעות. ההסכם היחיד שנוצר בועד השכונות, 15 ליוני 1943 התמקד בסעיף על קיום שרות ניקיון יהודי נפרד לשכונות שגם הוא עמד בסכנה מאחר והעובדים פרצו בשביתה של עובדי הניקיון שנמשכה עשרים ושישה ימים. הסכם שמשקף כניעה ליפו וקבלת מרותה מרצון. השכונות החליטו להתנתק מיפו כבר בשנים 1945-1946. לאחר שענייני החינוך, הבריאות ושכר העבודה לפועלי הניקיון היו מוקד לחוסר הסכמה בין הגופים⁴. מיסי התושבים שהיו משולמים ליפו הועברו לעיריית תל אביב ובמרץ 1947 סיפח הועד בכח את השכונות לתל אביב, תהליך שסימומו המוניציפלי היה עם כיבוש יפו ערב הקמת המדינה ובכך מנע את היותה של יפו עיר ערבית עם שלטון ערבי בתוך המדינה שקמה בה' באייר.

הערות שוליים:

[1] י. שליט וג. ביגר, משכונות לעיר (1936-1909), **ההיסטוריה של תל אביב**, 2001 עמ' 161.

[2] ארכיון עיריית תל אביב, מיכל 1065 תיק 2208.

[3] יריות אל בית הכנסת בשכונת שפירא, דבר, 16 לאוגוסט 1938

[4] ח.רובין, נתבך (השכונות העבריות ומאבק עצמאותן) הוצאת ועד השכונות, ארכיון תל אביב.

עדי אסתר כץ

סטודנטית לתואר ראשון במחלקה

שלום, קוראים לי עדי ואני סטודנטית בתואר משולב עם מדעי המדינה, בשאיפה בעתיד להתמחות בעת חדשה.

כיום אני מתגוררת בתל אביב ועובדת בתנועת הנוער "הצופים" כאחראית מרחב דרום בנושא צרכים מיוחדים, קהילה ואוכלוסיות מגוונות.

בינואר האחרון הוצאתי את ספר השירים הראשון שלי שנקרא "סימנים".

השיר שבחרתי להציג בפניכם נקרא "מילים של תקווה" והוא נכתב מתוך רצון עז למציאות חדשה, מתוך האמונה כי לא אבדה תקוותנו ועלינו לדבר מילים טובות לעצמנו ולעולם. בתקווה גדולה לכך שנדע שלום בעמנו ובעצמנו, שכל חטופינו יחזרו, שהמלחמה תסתיים ושנמשיך להפיץ אור וכוח.

בפינה חדשה זו נציג מפעם לפעם סטודנטים הלומדים במחלקה שישתפו אותנו בכישוריהם המגוונים.

מילים של תקווה

למילים יש כוח,
הן משפיעות עלינו,
מגלות לנו עולם,
מכסות מכאוב.

למילים יש השפעה,
הן הדרך שלנו להתמודד עם העולם
הן מורכבות ויפות כאחד.

איתן התקווה
להצליח,
להפיץ אור,
לזרוח ולגדול.

איתן האהבה,
התשוקה,
המשיכה.

מילים של אומץ,
מילים של כוח,
משהו בין גדולה לצניעות
כל זה משרה בי תקווה.

